

*І. В. Драган,*  
*д. держ. упр., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу*  
*методології сталого розвитку, Інститут демографії та проблем якості життя*  
*НАН України, м. Київ*  
*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6906-5000>*

*Н. В. Дацій,*  
*д. держ. упр., професор,*  
*професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності*  
*та публічного управління Поліського національного університету, м. Житомир*  
*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0640-6426>*

*Л. В. Антонова,*  
*д. держ. упр., професор, професор кафедри обліку і аудиту,*  
*Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв*  
*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2975-6453>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.1.95

# РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МЕХАНІЗМІВ БЮДЖЕТНОГО ТА ПОЗАБЮДЖЕТНОГО ІНВЕСТИВАННЯ

*I. Dragan,*  
*Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Senior Research Fellow of the Department*  
*of Sustainable Development Methodology, Institute for demography and life quality problems*  
*of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv*

*N. Datsii,*  
*Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,*  
*Professor of the Department of Economic Theory, Intellectual Property*  
*and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr*

*L. Antonova,*  
*Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,*  
*Professor of the Department of Accounting and Auditing, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv*

REGULATION OF PRODUCTION IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE USING  
THE MECHANISMS OF BUDGETARY AND EXTRA-BUDGETARY INVESTMENT

**Обґрунтовано актуальність та необхідність державного регулювання виробництва в аграрному секторі в умовах геополітичної напруженості і міжнародних військових і політичних конфліктів із застосуванням бюджетного та позабюджетного інвестування. Здійснено систематизацію наукових поглядів з питань напрямів та інструментів регулювання аграр-**

ного сектора. Проведено аналіз ефективності функціонування суб'єктів господарювання аграрного сектору та надано оцінку ефективності системи державної підтримки аграрного виробництва. Визначено актуальні напрями вдосконалення функцій держави в кризових умовах та необхідності посилення державного регулювання аграрного сектора економіки. Розкрито зміст факторів, що обмежують взаємодію та механізми узгодження компонентів системи регулювання аграрного сектору.

Обґрунтовано пріоритети регулювання розвитку аграрного сектору, які включають адаптацію нормативно-правової бази до сучасних економічних реалій, створення комплексу умов інвестиційного характеру для прискореної техніко-технологічної модернізації виробництва, розвиток інституційного середовища, підтримку підприємництва, сприяння державно-приватному партнерству, прискорене формування соціальної та виробничої інфраструктури сільських територій.

Запропоновано концепцію взаємодії держави із суб'єктами господарювання в аграрному секторі, яка враховує формування передумов та можливості наслідки відповідного регулювання, а також організаційно-правові та економічні відносини. Вона спрямована на узгодження потреб суб'єктів господарювання із фінансовими можливостями держави, та ґрунтується на взаємозалежності самоорганізації й правової регламентації виробничої і торговельної діяльності господарств аграрного сектору. Реалізація наведеної концепції передбачає етап партнерсько-підтримуючого співробітництва та етап стимулюючої взаємодії. Передумовами її практичного реалізації визначено: перехід інноваційні технології виробництва та реалізації агропродукції; скорочення господарських втрат; компенсація господарських витрат на закупівлю добрив, насіння, кормів й сільгосптехніки з державного бюджету; забезпечення бюджетного та позабюджетного фінансування досліджень кон'юнктури аграрних ринків.

*The relevance and necessity of state regulation of domestic agricultural production in the conditions of geopolitical tensions and international military and political conflicts are substantiated. A systematization of scientific views on issues of directions and instruments of state regulation of the agrarian sphere was carried out. A comprehensive analysis of the efficiency of the functioning of agricultural holdings was conducted and an assessment of the effectiveness of the system of state support for agricultural production was provided. Current directions for improving state functions in crisis conditions and the need to strengthen state regulation of the agrarian sector of the economy have been identified. The contents of the factors that limit the interaction and mechanisms of coordination of the components of the system of state regulation of the agrarian sphere are disclosed.*

*As a result of the constructive study of fundamental concepts, institutional regularities and modern transformations, as well as on the basis of the complex use of the fundamental, market, cross-industry, anti-risk and regulatory approach, the author's vision of the regulation of the agrarian sector was developed.*

*It is characterized as a system of organizational and economic relations between state bodies and commodity farms in order to achieve the trajectory of sustainable development due to the management of resource-supplementing and resource-substituting components. In this system, formal rules take state support of agricultural producers beyond the boundaries of agricultural industries, as they are implemented not only in the production sphere of the agro-industrial complex, but also in the sector of circulation of food products.*

*The priorities of agrarian policy are substantiated, which include the adaptation of the legal framework to modern economic realities, the creation of a set of conditions for accelerated technical and technological modernization of production, the development of the institutional environment, support for entrepreneurship, promotion of private-state partnership, accelerated formation of the social and industrial infrastructure of rural areas.*

*The concept of the interaction of the state with economic entities in the agricultural sector is proposed, which takes into account the influence on the formation of prerequisites and consequences of the relevant regulation, as well as organizational, legal and economic relations. It is aimed at harmonizing the needs of business entities with the financial capabilities of the state, and is based on the interdependence of self-organization and legal regulation of production and trade activities of enterprises.*

***The implementation of the given concept involves the stage of partnership-supporting cooperation and the stage of stimulating interaction. The prerequisites for its practical implementation are defined as: the transition to innovative technologies for the production and sale of agricultural products; reduction of economic losses; compensation of economic expenses for the purchase of fertilizers, seeds, fodder and agricultural machinery from the state budget; provision of budgetary and extra-budgetary funding for studies of agricultural market conditions.***

*Ключові слова: аграрна сфера, агропродукція, державний бюджет, інвестиції, політика, регулювання виробництва, суб'єкти господарювання, фінанси.*

*Key words: agrarian sphere, agricultural products, state budget, investments, policy, regulation of production, business entities, finance.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах геополітичної напруженості і міжнародних військових і політичних конфліктів, що все частіше виникають, найважливішою умовою досягнення конкурентоспроможних параметрів та стійкості вітчизняного сільського господарства стає ефективне регулювання аграрного виробництва. Це пов'язано з тим, що аграрний сектор економіки України відрізняється специфікою відтворювальних процесів, пов'язаних не тільки з природними умовами та сезонністю виробництва, а й недостатньо розвинутою матеріально-технічною базою, залежністю від імпортованих технологій виробництва, відносно низькою інноваційно-інвестиційною привабливістю та високими виробничо-фінансовими ризиками. Усе сказане вище вимагає постійної концентрації матеріально-технічних і фінансових ресурсів для вирішення нагальних проблем аграрного сектору економіки країни з метою забезпечення його стабільного функціонування та наголошує на актуальності зазначеної тематики.

Експерти в галузі вітчизняної аграрної політики єдині у думці, що для сталого розвитку галузі необхідна підтримка держави, яка полягає в ефективному використанні набору інструментів та механізмів державного регулювання аграрного виробництва, засновані на ідеї аграрного протекціонізму. При цьому основою розвитку аграрного виробництва в умовах сучасних економічних реалій має стати розвинене інституційне середовище, здатне формувати умови для активізації інвестиційно-інноваційних та інтеграційних процесів, розвитку екологічно чистих виробництв, підвищення кваліфікації кадрів. Механізми державної підтримки та регулювання галузі повинні спиратися на економічні важелі та інструменти: податки, кредити, субсидії, гранти та інше.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Слід зазначити, що стійкість розвитку аграрного сектору економіки регіонів передбачає активізацію ролі держави, яка за рахунок різноманітних інструментів впливу, включаючи правові нормативи та індикативне планування, опосередковано контролює та регулює як виробництво сільськогосподарської продукції, так і процес її реалізації. Організаційно-економічні аспекти про-

ведення аграрної політики та методологічні засади організації сталого господарювання досліджувалися в працях І. Бистрякова, В. Голяна, М. Дяченка, Ш. Ібатуліна, Д. Клинового, Н. Коржунової, А. Кучера, І. Мазуркевича, В. Микитенко, А. Мовчанюк, І. Назаренка, Н. Поліщук, І. Салькової, А. Сахна, Ю. Шпильової, М. Хвеси́ка та інших вітчизняних та зарубіжних економістів.

## ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Головне завдання статті полягає у розвитку концептуальних положень, що розкривають зміст державного регулювання аграрного сектору у контексті впливу зовнішніх факторів та зміщення вектора впливу держави.

## ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні та за кордоном дослідники-теоретики та економісти практики, які мають відомі наукові школи, застосовують різні підходи до характеристики аграрної політики. При обґрунтуванні положень аграрного фундаменталізму ця політика нерідко ототожнюється із політикою зовнішнього бюджетного фінансування сільських виробників, тоді як ці поняття не так тотожні, скільки взаємопов'язані між собою [4].

Виокремимо концептуальні основи аграрної політики в Україні та розвинених країн. Так, фундаментальний підхід вказує на обов'язок держави підтримувати сільськогосподарське виробництво та визнає виняткову роль аграрної політики у житті сільського населення.

Ринковий підхід абсолютизує ринкове саморегулювання та виступає за мінімальний рівень втручання держави в агроекономічний процес.

В свою чергу, міжгалузевий підхід націлює державу на вирішення проблеми диспаритету цін на продукцію промисловості та сільського господарства та торговельний протекціонізм сільгосптоваровиробників.

Антиризиковий підхід допускає залежність аграрної сфери від природно-кліматичних та бонітетних умов та покладає на державу обов'язок створення запасів продукції аграрного виробництва.

Нормативний підхід вказує на доцільність застосування державою формальних правил впливу на процес виробництва та збуту сільськогосподарської сировини.

Отже, наведене свідчить про те, що прибічники ринкового, як і міжгалузевого підходу, виступають за мінімальний рівень втручання держави у агроекономічний

процес. На відміну від них, дослідники, які вивчають проблеми регулювання аграрного сектору в антиризиковому аспекті, покладають на державу обов'язок створення запасів сільськогосподарської сировини та певної групи продовольчих товарів.

На наш погляд, ці положення заслуговують на визнання і можуть використовуватися при формуванні уявлення про участь держави в регулюванні діяльності господарств на різних рівнях міжсуб'єктних зв'язків у галузевій конструкції АПК. Разом з тим їх навряд чи можна вважати достатніми за рамками застосування нормативного підходу до оцінки обсягів фінансування суб'єктів різних організаційно-правових форм.

За допомогою нормативного аналізу фундаментальна наука акумулює матеріал про організаційно-правову та економічну діяльність держави у різних блок-сферах АПК. Даний підхід дає змогу ідентифікувати стимулюючі та обмежуючі методи впливу довкілля на процес виробництва та реалізації продовольчих товарів. Без урахування його застосування в теоретичному полі практика взаємодії держави та господарств виявляється позбавленою адекватної правової основи.

Такий стан справ породжує потребу у характеристичі регулювання аграрного сектору з позиції нормативного підходу, з урахуванням ідентифікації її правової основи та магістрального напрямку діяльності держави. На це вказує стан сільськогосподарських галузей, що потребує поетапного здійснення організаційно-економічних процесів держави, закріплених формальними правилами.

Цілком очевидно, що їх реалізація значною мірою залежить від позиції суб'єктів, які виступають в особі органів влади, які мають проводити експортоорієнтовану політику у виробництві та торговельній блок-сферах АПК. У воєнних реаліях, що обмежують вільний торговельний простір для сільгосптоваровиробників, пряма підтримка господарств, яка виступає формою регулювання аграрного сектору, найбільше відповідає запитам покупців екологічно чистих продуктів харчування. Крім цього, внутрішні потреби від втрати територій вимагають проектування інститутів, які забезпечують економічне зростання аграрної сфери та суміжних з нею галузей.

Розробка формальних правил, що трансформують поведінку господарюючих структур на масову інституційну практику, сприяє формуванню простору, в якому сільгосптоваровиробники можуть долати наслідки негативних впливів довкілля з мінімальними витратами у часі.

Інституційна база регулювання аграрного сектору ґрунтується на взаємозалежності, взаємодоповнюваності і взаємоадаптуванні формальних (інституційні угоди та багатосторонні контракти, правові норми, закони, підзаконні нормативні акти, які регулюють відносини щодо виробництва та реалізації продукції) та неформальних (кодекси поведінки, традиції, звичаї, соціальні норми) елементів. Держава виступає головним організаційним інститутом, який здійснює: по-перше, корегування чинних та проектування формальних правил поведінки з урахуванням неформальних складових; по-друге, застосовує формальні обмеження, які визначають порогові показники економічного впливу держави на стан господарств.

У разі побудови системи формальних правил, які забезпечують взаємодію владних і господарюючих структур, має здійснюватися відповідно до неформальних інститутів — традиціями, звичаями і соціальними нормами. При дотриманні цього імперативу органам влади доцільно не збільшувати кількість законів, указів, постанов, підзаконних актів і регламентів, а своєчасно та якісно їх коригувати. Матеріал наведеного показує потребу взаємоадаптації нормативних актів (законів і регламентів), з одного боку, і традицій, звичаїв, та інших неформальних практик, які вірізняються від формальних обмежень, з іншого.

Аналіз інституційної структури регулювання аграрного сектору, що складається з формальних та неформальних правил, що впливають на виробництво та збут продовольчих товарів, вказує на обмежену участь держави у процесі формування та розподілу господарських витрат [2; 7].

Так, при оцінці наслідків пандемії стало очевидним, що в рамках максимальної бюджетної підтримки сільгосптоваровиробників, вони змогли зберегти свою стійкість на світовому ринку. Зростання витрат держави на розвиток сільського господарства визначився причиною ритмічного функціонування його галузей. Він також забезпечив мінімізацію втрат продукції аграрної сфери та сприяв збільшенню фізичних та економічних розмірів певної групи товарних господарств. У 2020 р. програмна підтримка сільгосптоваровиробників у порівнянні з 2008 р. зросла в 4,5 рази і до 2021 р. почала становити понад 2,0% від видаткової частини державного бюджету [1].

У той самий час у міру перетворення інституційного простору, у якому функціонували вітчизняні товарні господарства, могли активніше використовуватися неформальні зв'язки, які спираються на традиції, звичаї та соціальні норми. Їх варто було б застосовувати у векторі прискорення ринкового товарообміну шляхом своєчасної реалізації домовленостей між постачальниками аграрної сировини, а також переробними та торговими підприємствами.

У цьому випадку формування інституційної бази регулювання аграрного сектору мало виходити з розуміння обмеженості потенціалу господарств різних форм власності. З іншого боку, його слід співвідносити з положенням про неприпустимість вертикального впливу держави на організацію виробництва, розподілу, обміну та споживання результатів сільськогосподарської праці. Суб'єктам регулювання (органам законодавчої та виконавчої гілки) потрібно було сприяти створенню передумов для розвитку аграрних галузей та регулювання їх ринків.

З цієї причини структурними елементами регулювання аграрного сектору в Україні і зарубіжних країнах, що проводиться на програмній основі, можуть вважатися види та форми діяльності держави. Програмні засади класифікації регулювання аграрного сектору та механізмів його реалізації передбачають такі напрями та види регулювання аграрного сектору: по-перше, розвиток аграрного виробництва, що включає виробничу, технічну, технологічну, земельну, соціальну політику; по-друге, регулювання аграрних ринків, що враховує торговельну, цінову, податкову, експортно-імпорتنу політику. Основними формами і механізмами регулювання

аграрного сектору виступають ресурсно-доповнююча (пряма підтримка) та ресурсно-заміщувальна (непряма підтримка).

Розширення уявлення про організаційно-правову та економічну діяльність держави у виробничій та торгівельній блок сферах АПК дає змогу вести мову про її ресурсно-доповнюючу та ресурсно-заміщувальну форми. Виділення цих форм сприяє реалізації ідей, що орієнтують науку на проведення багаторівневих пошуків у суміжних із сільським господарством галузях. У зв'язку з цим, на відміну від дослідників, що обмежують регулювання аграрного сектору рамками сільськогосподарських галузей [9], нам видається вірним вивчати її види, форми та напрями як у сільському господарстві, так і в торговельній блок-сфері АПК.

Цей підхід не суперечить ідеї вибору пріоритетів при розподілі бюджетних коштів та відповідає положенням концепції державного та господарського партнерства.

При цьому пряма, так само як і непряма участь держави у процесі стимулювання господарств забезпечується використанням економічних інструментів та застосуванням інституційних заходів.

Інструменти прямої підтримки господарств як форми регулювання аграрного сектору в Україні: платежі на одиницю продукції галузей рослинництва та тваринництва; субсидії для збиткових підприємств; субсидування частини процентної ставки за кредитування сільгосптоваровиробників; фінансування програм розвитку аграрних галузей; пряме регулювання цін.

Інструменти прямої підтримки фермерів у розвинених зарубіжних країнах передбачають: прямі виплати фермерам; компенсації за шкоду від стихійних лих; виплати при скороченні посівних площ та вимушеному забої худоби; платежі на закупівлю ресурсів для фермерів-початківців; заміщення фермерських витрат на НДДКР.

Напрями непрямої підтримки господарств як форми регулювання аграрного сектору передбачають: організації квотування виробництва та збуту продукції аграрної сфери; застосування пільг при кредитуванні товарних господарств; надання податкових пільг для початківців; проведення державних закупівельних та товарних інтервенцій; використання митного обмеження імпорту продовольчих товарів.

Напрями непрямої підтримки фермерів у розвинених закордонних країнах передбачають: виділення субсидій на зберігання продовольства та компенсацію транспортних фермерських витрат; застосування пільг при кредитуванні та оподаткуванні власників сімейних ферм; надання субсидій на реалізацію іригаційних проєктів та рекультивуацію земель; непряме регулювання цін; митне стимулювання експорту продовольчих товарів.

Зокрема, в Україні до інструментів прямої підтримки сільгосптоваровиробників відносяться платежі на одиницю продукції. Їх доповнюють витрати держави на субсидування частини відсоткової ставки при кредитуванні сільгосптоваровиробників та ресурси програм розвитку сільськогосподарських галузей та регулювання аграрних ринків.

На відміну від напрямів непрямої підтримки господарств, за кордоном практикується обмеження зростання цін на соціально значущі види продовольства, а та-

кож виділяються субсидії на компенсацію транспортних фермерських витрат.

Порівняно з Україною, у країнах ЄС та США регулювання аграрного сектору реалізується у векторі пріоритетного стимулювання експорту продовольчих товарів. Інституційну основу розподілу бюджетних коштів тут формують закони про сільське господарство, цільові урядові програми та багатосторонні контракти. Як видно з цього, регулювання аграрного сектору не проявляється у вертикальних способах управління відтворювальними процесами з боку держави, це її властивість має загальний характер, незалежно від належності до території [3].

Регулювання аграрного сектору в Україні і в країнах Європи базується на концепції поєднання галузевих ринків із інструментами їх правового регламентування. У сучасних умовах необхідність такого поєднання актуалізується постпандемієм станом галузей рослинництва та тваринництва. Це свідчить про виняткову важливість регулювання розвитку аграрного сектору, проведення якого має супроводжуватися збільшенням обсягів виробництва екологічно чистого продовольства та забезпеченням достатньої прибутковості товарних господарств.

У реаліях повномасштабного вторгнення РФ в Україну вплив нашої держави на розвиток суб'єктів сільськогосподарського господарювання реалізується у напрямі їхнього переходу на інтенсивні технології виробництва. Цей перехід забезпечує розширення рамок пропозиції аграрної сировини, але викликає збільшення витрат господарств різних категорій. Для обмеження зростання господарських витрат органи влади формують правове поле, що забезпечує ритмічність роботи господарств населення, індивідуальних ферм та сільськогосподарських організацій.

В Україні норми розподілу витрат держави закріплюються відповідними постановами та урядовими програмами. В процесі їх реалізації об'єктами такого впливу виступають не тільки збиткові господарства, а й агроторгові підприємства, що ефективно діють. Результати виробничої та торгової діяльності високоприбуткових сільськогосподарських організацій вказують на можливості їх самостійного розвитку.

Однак серед ринкових провалів вони також потребують встановлення зв'язків з державою, що забезпечує захист економічних інтересів сільгосптоваровиробників. До того ж певна частина господарств, що функціонують у найбільш витратних галузях аграрної сфери, має обмежені можливості для ведення розширеного відтворення. Необхідність їхнього розвитку в умовах війни викликає активізацію участі владних інстанцій у регулюванні аграрних ринків у рамках цілісної системи організаційно-правових та економічних відносин. Поряд із прямою взаємодією, в нашій країні держава проводить політику непрямої підтримки сільського господарства через механізм інтервенційних закупівель основних видів продовольства. З метою розвитку сектора обігу продовольчих товарів воно використовує бюджетні кошти, здійснює моніторинг та регулювання цін. На додаток до цього органи влади здійснюють залучення в аграрну сферу позабюджетних коштів та надають сільгосптоваровиробникам пільги при їхньому кредиту-

ванні та оподаткуванні. Ефективність такого типу регулювання аграрного сектору, що реалізується через формальні правила, визначається результатами функціонування господарств різних організаційно-правових форм, що орієнтуються на ринок.

Використання державою ресурсів, що доповнюють їхній виробничий потенціал, сприяє підвищенню ступеня стійкості господарств на відкритому ринку. І, навпаки, недооцінка значимості ресурсомісткості програм розвитку сільського господарства може перешкоджати реалізації необхідних сільгосптоваровиробникам проектів.

У порівнянні з Україною, в країнах Західної Європи та Північної Америки освоєння ресурсів у програмах розвитку сільськогосподарського сектора економіки відбувається на більш ємній фінансовій основі. Програмні ресурси розподіляються серед дрібних, середніх та великих за економічними розмірами господарств. Проте фактично вони концентруються у користуванні власників агрохолдингів та господарств, що орієнтуються на експорт при поєднанні приватних інвестицій із ресурсами держави.

Імплементация таких проектів відбувається у правовому полі, що стимулює процес взаємодії органів влади з представниками великого капіталу. Незважаючи на той факт, що співвідношення статей витрат вітчизняних та зарубіжних сільгосптоваровиробників змінюється під впливом кон'юнктури ринку, певною мірою вона залежить від політики їх прямої та непрямої підтримки.

Для забезпечення ритмічності виробництва та збуту аграрної сировини владні інстанції використовують не лише організаційні інструменти, а й засоби правового регулювання виробничої та торгової діяльності господарств. Поряд із проектуванням нових програм розвитку аграрних галузей та регулювання їх ринків, вони вносять поправки до чинних нормативних актів, що встановлюють порядок розподілу програмних ресурсів.

З огляду на це регулювання аграрного сектору можна вважати проявом організаційно-правової та економічної діяльності держави, спрямованим на розвиток сільськогосподарських галузей та їх ринків. Воно базується на проектуванні, коригуванні та фактичному застосуванні встановлених правил і норм, що впливають на виробництво та збут продовольчих товарів [5; 11]. Їх застосування супроводжується реалізацією ресурсно-доповнюючої та ресурсно-замінної форм взаємодії органів влади та товарних господарств у галузевій конструкції АПК.

Інституційна структура регулювання аграрного сектору обумовлена характером відносин, зокрема організаційно-правовими та протекційно-патерналістськими. Вона включає суб'єкти господарювання (домогосподарства, орієновані на ринок; фермерські господарства; ФОП; сільськогосподарські кооперативи й асоціації; сільськогосподарські підприємства; агроторговельні підприємства) та інститути державної влади (центральні та місцеві органи державної влади, органи місцевого самоврядування).

Такий тип відносин є характерним для взаємодії органів влади та фермерів країн, що входять до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). На відміну від фермерів з низькими доходами, великі агроторговельні підприємства можуть формувати запаси сільськогосподарської сировини для використання в умовах більш сприятливої кон'юнктури зовнішніх ринків [7]. Державний патерналізм підвищує конкурентні переваги

агроторговельних підприємств та виступає підтвердженням орієнтації владних структур на пріоритетне партнерство з елітарними власниками землі та майна.

В рамках нормативного підходу дослідники можуть вивчати умови та результати застосування організаційно-правових заходів, що сприяють обмеженню зростання цін на продукцію галузей, які виробляють технічні ресурси для сільського господарства.

Ці заходи є пов'язаними з характеристиками проблем розподілу ресурсів держави у виробничих блок-сферах АПК та забезпеченням віддачі від споживання позабюджетних коштів у низькодохідних галузях. Так, на підтримку сільського господарства в Україні, в рамках реалізації "Екстреного проекту надання інклюзивної підтримки для відновлення сільського господарства України (ARISE)" виділяється 700 млн доларів США, яке у 2014—2023 роках постраждало від повномасштабного вторгнення РФ та коронавірусної інфекції [8].

Встановлення правових та економічних відносин владних організацій із сільгосптоваровиробниками на основі апробації урядових проектів (державної програми розвитку сільського господарства та проекту, що стимулює фермерський рух [10]) дозволили нівелювати наслідки поширення Covid-19 з обмеженими господарськими втратами. У цьому плані трансформація правових норм виступає проявом інституціональних перетворень, здійснюються у галузях сільського господарства, а й у інших блок-сферах АПК. Її відтворюють, коригують та вносять поправки до нормативних актів, що регламентують рух сільськогосподарської сировини, напівфабрикатів та готових продовольчих товарів до кінцевих споживачів.

Паралельно з ними владні структури можуть ухвалювати нові юридичні закони, що обмежують поведінку товарних господарств відповідними законами держави. Проектування інститутів у цьому випадку виступає об'єктивною умовою формування середовища, що забезпечує економічне зростання господарств на основі їхньої взаємодії з органами влади. Вона дає змогу адаптувати правові норми до пріоритетних напрямів регулювання аграрного сектору, що реалізуються на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Органи виконавчої влади визначають перспективи підтримки суб'єктів аграрної економіки, які у регіонах. На відміну від органів державної влади, вони отримують відомості про стан сільського господарства, що відображають реальні потреби його галузей у їхній бюджетній підтримці з мінімальними часовими втратами. Коли ж фінансові ресурси передаються на місцевий рівень, держава потрапляє в ситуацію, в якій вона втрачає здатність контролювати процес економічного зростання сільських зон [6].

З цієї причини як передумову формування системи державної підтримки аграрної сфери та фактора розвитку низькоприбуткових галузей та периферійних територій у нашій країні виступає єдина бюджетна політика. Задля більшого ритмічного функціонування сільгосптоваровиробників, крім нормативних актів, владні структури можуть використовувати індикативні заходи. Вони включають: типові положення про кооперацію господарств населення, селянських (фермерських) господарств та сільськогосподарських організацій; рекомендації, що дозволяють розраховувати різно-

манітні види господарських витрат; роз'яснення, пов'язані з роботою функціональних центрів надання державних послуг.

З іншого боку, інституційні засади регулювання аграрного сектору формуються за участю самих господарств у процедурах підготовки та використання правових норм, що сприяють розвитку галузей аграрної сфери. Така участь базується на взаємодії господарств із фінансовими інститутами: комерційними банками, інвестиційними фондами та страховими компаніями. Їх співробітництво має важливе значення для економіки, в якій тільки починають застосовуватися правила, що забезпечують реальне партнерство владних та господарюючих структур, а також фінансових та консалтингових установ. Окремі країни, що входять до ОЕСР, мають недостатню практику становлення ринкових відносин у сільському господарстві, а інтереси держави і сільгосптоваровиробників, що склалися, реалізуються в недосконалому конкурентному середовищі.

Зазначене вище посилення свідчить про те, що регулювання аграрного сектору характеризується відносинами доповнення та заміщення потенціалу господарств ресурсами держави. Для забезпечення їх взаємовигідної співпраці кошти урядових програм, що направляються в галузеву структуру АПК, повинні забезпечувати зростання господарських доходів від реалізації сировини та готових до споживання продуктів.

У той самий час, необхідно розуміти, що економічні та організаційно-правові взаємовідносини владних суб'єктів і товарних господарств не завжди супроводжуються зростанням обсягів аграрного виробництва та забезпеченням необхідного рівня якості продовольства у процесі доставки до локацій проміжних і кінцевих споживачів. Тобто участь держави в логістичному процесі виправдана тоді, коли на виході отримуємо скорочення витрат сільськогосподарської сировини та підвищення якості продукції.

У процесі споживання елементів матеріально-технічного, інформаційно-аналітичного потенціалу сільськогосподарськими виробниками можливе використання органами влади таких інструментів та механізмів, які зумовлюють відповідну структурну зміну витрат у цілому [8]. Прискорення оборотності продукції супроводжується, з одного боку, зростанням витрат, з другого — збільшенням вкладу підприємства у національне багатство країни з допомогою оданої вартості [1]. Зазначене можна побачити у впливі держави на структуру господарських витрат, які пов'язані із задоволенням зростаючих запитів споживачів.

Концепція взаємодії держави із суб'єктами господарювання в аграрному секторі враховує вплив на формування передумов та наслідків відповідного регулювання, а також організаційно-правові та економічні відносини. Вона спрямована на узгодження потреб суб'єктів господарювання із фінансовими можливостями держави, та ґрунтується на взаємозалежності самоорганізації й правовій регламентації виробничої і торговельної діяльності господарств. Реалізація концепції передбачає етап партнерсько-підтримуючого співробітництва та етап стимулюючої взаємодії.

Передумовами її реалізації визначено: перехід інноваційні технології виробництва та реалізації агропродукції; скорочення господарських витрат; компенсація господарських витрат на закупівлю добрив, насіння, кормів й сільгосптехніки з державного бюджету; забезпечення бюджетного та позабюджетного фінансування досліджень кон'юнктури аграрних ринків.

Наслідками реалізації зазначеної концепції передбачено: розробка та реалізації ресурсних програм; удосконалення правового механізму; формування ефективних власників земельних ділянок та іншого капіталу; розширення ринку збуту продовольчих товарів.

Пропорційний розподіл ресурсів створює інституційний простір, у якому забезпечується ритмічне функціонування сільгосптоваровиробників, що супроводжується підвищенням ступеня їхньої фінансової стійкості. У категоріальному плані регулювання аграрного сектору є системою організаційно-правових та економічних відносин, що складаються між владними інстанціями, фінансовими інститутами та господарствами різних форм власності з приводу доповнення та заміщення ресурсів господарюючих структур.

До формальної умови поетапного розвитку даної системи відноситься переклад товарних господарств на світові технології виробництва та збуту аграрної сировини. Вирішення цього завдання має базуватися на концептуальних засадах, які враховують етапний характер проведення інституційних перетворень у галузевій конструкції АПК.

Організація виробничої та торгової діяльності господарств у ситуації практичного використання цієї ідеї може здійснюватися через співпрацю держави з галузевими спілками чи асоціаціями. Через оновлення правової бази, розробку урядових програм та внесення доповнень до змісту чинних нормативних актів органи законодавчої влади здійснюють цілеспрямований вплив на процес виробництва та збуту аграрної сировини. Незважаючи на низьку результативність окремих правил, інституційні засади регулювання аграрного сектору загалом сприяють розвитку відповідних суб'єктів господарювання. Система правових норм, що формується в країні, детермінує поєднання потреб товарних господарств з обмеженими фінансовими можливостями держави.

Цей процес вказує на доцільність уточнення складу методології багатовимірного дослідження проблем політики розвитку аграрних галузей та регулювання їх ринків.

## ВИСНОВКИ

Внаслідок конструктивного вивчення фундаментальних концепцій, інституційних закономірностей та сучасних трансформацій, а також на основі комплексного використання фундаментального, ринкового, міжгалузевого, антиризикового та нормативного підходу вироблено авторське бачення регулювання аграрного сектору.

Вона характеризується як система організаційно-економічних відносин між державними органами та товарними господарствами з приводу досягнення траєкторії сталого розвитку за рахунок управління ресурсно доповнюючою та ресурсно-замішувальною складовими. У цій системі формальні правила виводять державну підтримку сільгосптоваровиробників за межі аграрних галузей, оскільки реалізуються не лише у виробничій сфері АПК, а й у секторі обігу продовольчих товарів.

Наведене дало змогу запропонувати бачення концепції взаємодії держави із суб'єктами господарювання в аграрному секторі, яка враховує вплив на формування передумов та наслідків відповідного регулювання, а також організаційно-правові та економічні відносини. Вона спрямована на узгодження потреб суб'єктів господарювання із фінансовими можливостями держави, та ґрунтується на взаємозалежності самоорганізації й правовій регламентації виробничої і торговельної діяльності господарств. Реалізація концепції передбачає етап партнерсько-підтримуючого співробітництва та етап стимулюючої взаємодії. Передумовами її практичного реалізації визначено: перехід інноваційні технології виробництва та реалізації агропродукції; скорочення господарських витрат; компенсація господарських витрат на закупівлю добрив, насіння, кормів й сільгосптехніки з державного бюджету; забезпечення бюджетного та позабюджетного фінансування досліджень кон'юнктури аграрних ринків.

## Література:

1. Клиновий Д. В. Сталі фінанси: теорія, методологія, практика / Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України" / . К.: Видавництво "Проф-Книга", 2022. — 440 с.
2. Мазуркевич І. Дослідження методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості підприємств агропромислового комплексу. Економіка та суспільство. 2023. Випуск 53. DOI: 10.32782/2524%0072/2023%-53%87.
3. Матвеев М. Сільське господарство та ринок сільськогосподарських земель України: вплив війни. URL: <https://voxukraine.org/silске%господарство%та%господарський%земель%україны%вплив%війны> (дата звернення: 20.12.2023).
4. Методологічні засади сталого господарювання / за заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвеси́ка. Київ: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України, 2023. 345 с.
5. Мовчанюк А.В., Дяченко М.І. Особливості управління інвестиційно-інноваційною діяльністю в сільському господарстві України. Modern Economics. 2022. No 31. С. 97—103. DOI: 10.31521/modecon.V31(2022)%14.
6. Назаренко І.М. Аналіз інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств регіонів України. Проблеми економіки. 2015. № 4. С. 136—143.
7. Офіційний вебсайт План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 22.12.2023).
8. Ставнічук В.В. Аналіз інвестиційної діяльності як передумови ефективного розвитку агроформувань. Вісник Хмельницького національного університету. 2021. № 5 (2). С. 224—227. DOI: 10.31891/2307%5740%2021%-298%5(2)%37.
9. Степаненко С.В. Диверсифікація джерел інклюзивного інвестування аграрних бізнес суб'єктів. Таврійський науковий вісник. 2023. Випуск 16. С. 175—184. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708%0366/2023.16.23>.
10. Ткаченко С. Аналіз інвестиційної діяльності в аграрному секторі України, визначення факторів та шляхів її активізації. Економіка та суспільство. 2021. Випуск 23. DOI: 10.32782/2524%0072/2021%23%3.
11. Sakhno A., Polishchuk N., Salkova I., Kucher A. Impact of Credit and Investment Resources on the Productivity of Agricultural Sector. European Journal of Sustainable Development. 2019. № 8 (2). P. 335—345. DOI:10.14207/ejsd.2019.v8n2p335.

## References:

1. Klynovyj, D. V. (2022) Stali finansy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Sustainable finance: theory, methodology, practice] Vydavnytstvo "ProfKnyha", Kyiv, Ukraine.
2. Mazurkevich, I. (2023), "Study of methodical approaches to assessing the investment attractiveness of enterprises of the agroindustrial complex", Ekonomika ta suspilstvo, Vol. 53. DOI: 10.32782/2524%0072/2023%53%87.
3. Matvieiev, M. (2023), "Agriculture and the agricultural land market of Ukraine: the impact of the war", available at: <https://voxukraine.org/silске%господар%ство%та%господарський%земель%україны%вплив%війны> (Accessed: 20 december 2023).
4. Khvesyk, M.A. (2023), Metodolohichni zasady staloho hospodariuvannia [Methodological principles of sustainable management] Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsional'noi akademii nauk Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
5. Movchanyuk, A.V. and Dyachenko, M.I. (2022), "Peculiarities of management of investment and innovation activities in agriculture of Ukraine", Modern Economics, Vol. 316 pp. 97—103. DOI: 10.31521/modecon.V31(2022)%14.
6. Nazarenko, I.M. (2015), "Analysis of investment-provision of agricultural enterprises in the regions of Ukraine", Problemy ekonomiky, Vol. 4, pp. 136—143.
7. Official website of the Recovery Plan of Ukraine (2023), available at: <https://recovery.gov.ua/> (Accessed: 22 december 2023).
8. Stavnichuk, V.V. (2021), "Analysis of investment activity as a prerequisite for the effective development of agricultural formations", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, Vol. 5 (2), pp. 224—227. DOI:10.31891/2307%5740%2021%-298%5(2)%37.
9. Stepanenko, S.V. (2023), "Diversification of sources of inclusive investment of agrarian business entities", Tavriyskyi naukovyi visnyk, Vol. 16, pp. 175—184. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708%0366/2023.16.23>.
10. Tkachenko, S. (2021), "Analysis of investment activity in the agricultural sector of Ukraine, determination of factors and ways of its activation", Ekonomika ta suspilstvo, Vol. 23. DOI: 10.32782/2524%0072/2021%23%3.
11. Sakhno, A., Polishchuk, N., Salkova, I. and Kucher, A. (2019), "Impact of Credit and Investment Resources on the Productivity of Agricultural Sector", European Journal of Sustainable Development, Vol. 8 (2), pp. 335—345. DOI:10.14207/ejsd.2019.v8n2p335.

Стаття надійшла до редакції 27.12.2023 р.